

KIBRIS'TA NEVRUZ VE NEVRUZ'LA İLGİLİ ETKİNLİKLER

Nevruz in Cyprus and Nevruz Activities

Şevket ÖZNUR*

Özet: Nevruz, genel anlamda bir doğa bayramıdır. Baharın başlangıcı, hem insanın hem de doğadaki tüm canlıların organizmalarının kışkırdanışı, tazelenmesidir. Toprağın nefes alması ve mahsulün bolluğu dileğidir. Doğaya bağlı yaşayan toplumlar sevinçlerini ve doğaya olan şükranlarını göstermek için bu doğa yenilenmesi olayını bayram olarak kutlarlar. Bu nedenle, her şeyi ile toprağa bağlı olarak yaşayan eski toplumlar, daha çok verim alabilmek, daha çok mutlu olabilmek için, doğanın yenilediği günü bayram kabul ederek, çeşitli geleneksel etkinliklerle kutlamaktadırlar.

Anahtar kelimeler: Nevruz, Türk Dünyasında Nevruz, Kıbrıs'ta Nevruz ve Mart Dokuzu

Abstract: In general, Nevruz is the name of a "Nature Bairam". It is the beginning of Spring, the freshment of human beings and all the living organisms in nature. It is the breathing of soil and the wish for plentiful crop. Communities who live dependant on nature celebrate this ovent (renewal of nature) as a gratitude and gladness towards nature. For this reason, such communities accept Nevruz (renewal of nature) as a Bairam and celebrate it with traditional activities in order to obtain more crops and to be happier.

Key words: Nevruz, Turkish World Nevruz, Nevruz in Cyprus and Nine of March

Giriş

Nevruz'un eski Farsça'dan dilimize geçme bir sözcük olduğu ve "yeni gün" anlamına geldiği bir gerçektir. Ancak Selçuklu Devleti'nin bir dönem resmi dil olarak Türkçe yerine Farsça'yı kullandığı da bilinen gerçekler arasındadır. İranlılar bugünü Saka Türklerinden alırken kendi dillerinden bir sözcük olan Nevruz (yenigün) ismiyle adlandırmışlardır. Türk ve İran kültürünün etkileşimi olan yörelerde bu bayramın Türkçe isimleri arka plana itilmiş, Nevruz ismi genelleşmiş ve öne çıkmıştır. Bütün bunlar dikkate alındığında Nevruz'un inanç ve ritüeller olarak Türklerden diğer kültürlerle geçtiği ortaya çıkmaktadır. Unutulmaması gereken bir nokta şudur, İran'ın

* Yrd.Doç.Dr., Yakın Doğu Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti.

yarı nüfusu Türk asıllıdır. Dolayısıyla Türk Ulusunun ta Çin Seddi'nden, Adriyatik kıyılarına kadar yayılmış olduğu bölgelerde yüzlerce, hatta binlerce yıldan beri kutlandığı bu bayramın sadece adına bakarak başka uluslara mal edilemeyeceği çeşitli kaynaklarca da doğrulanmaktadır.

Örneğin, Hunların çok eskilerden beri bu bayramı 21 Mart'ta, kırlarda kutladığı bilinmektedir. Uygurların da aynı geleneği sürdürdüğü çeşitli kaynaklarda yer almaktadır. Türk dünyasının önemli kaynaklarının başında yer alan ünlü Divan-i Lügat İt Türk'te de 21 Mart'ın yılbaşı olduğu görülür. Bu arada gerek Selçuklu, gerekse Osmanlı Saraylarında Nevruz'un kutlandığı, "Nevruziye" adlı şiirler yazıldığı bilinen gerçekler arasındadır. Bütün bu açık kanıtlara ek olarak Selçuklu Sultanı Celâleddin Melihşah'ın yaptırdığı takvime göre bu bayramın Mart ayının dokuzuncu gününe rastladığı yadsınamaz gerçeklerdendir.

Türk boylarında eskiden beri bilinip kutlanan ve yazılı literatüre de geçen Nevruz etkinlikleri hakkında geniş bilgiler veren pek çok Türk ve yabancı bilim adamı mevcuttur.

Bu konuda son yıllarda kaleme alınan "Türk Ergenekon Bayramı Nevruz" adlı Prof.Dr. Abdülhaluk Çay'a ait sekiz bölümden oluşan yapıt başta gelenler arasındadır.

Bu arada "Bilge" dergisinin 1995 tarihli Nevruz özel sayısında yer alan ve Sayın Doç.Dr. İsa Özkan'ın kaleme aldığı "Türk Boylarının Edebiyat ve Folklorunda Nevruz Şenlikleri" başlıklı makalesinde verilen doyurucu bilgilere ek olarak aynı dergide Sayın Tudorka Arnaut'a ait "Gagavuzlarda İlk Yaz Bayramı" başlıklı yazıda da muhtelif Türk boylarında yer alan Nevruz etkinliklerine ilişkin geniş bilgiler göze çarpmaktadır.

"Bilge" dergisinin yine aynı sayısında Prof.Dr. Abdülhaluk Çay'ın yapıtını tanıtan Dr. Yusuf Sarımay'ın ifadesine göre Nevruz geleneğinin Orta Anadolu'da da Kıbrıs'taki gibi "Mart Dokuzu" olarak bilinip anıldığıdır.

Şimdi tüm bu veriler ışığında ülkemiz Kıbrıs'a baktığımız zaman Türk dünyasının bu önemli bayramının, hem de çok eski yıllardan beri bilinip kutlandığını görürüz. "Nevruz" veya kırsal yöredeki yaygın adıyla "MART DOKUZU" Bayramının Kıbrıs'ta bilinip kutlandığını gerek Kıbrıslı, gerekse Türkiyeli bir kısım yazarımızın yapıtlarında da görmek mümkündür. Verilen bilgiler her ne kadar çok az olsa da bizim bu çalışmamızı doğrular niteliktedir. Örneğin değerli Halkbilimcilerimizden Sayın Oğuz M. Yorgancıoğlu 1980 yılında Mağusa'da yayımladığı "Kıbrıs Türk Folkloru" adlı 186 sayfalık önemli yapıtında "Mart Dokuzu" kutlamalarına az da olsa yer vermiş bulunmaktadır. Sayın Yorgancıoğlu eserinin 88'inci sayfasında şöyle demektedir:

1. Mart Dokuzu

"Anlatılanlara göre Larnaka kazasına bağlı Aleminyo köyünün beyi yılda bir kez o da her Mart ayının dokuzunda şölen tertip eder, halkını tıka basa doyurmuş. Çünkü ülkede adetleri böyleymiş. Bey ölmüş ama şölen günü unutulmamış. Aleminyo, Boğaziçi ve civardaki Türk köylerinde her Martın dokuzunda "iki elleri kanda olsa" her işi bırakır, ailece kıra çıkar, yiyip içerler. Halen kuzeye geçip Boğaziçi'ne yerleşenler aynı alışkanlığı devam ettiriyorlar. Bu güne de "Mart dokuzu" diyorlar."

Sayın Yorgancıoğlu'nun bu cümleleri ile de bu bayramın varlığı ve eskilere dayanışı böylece doğrulanmaktadır. Bizim yaptığımız araştırmalar sonucunda da bu bayramın kırlarda kutlandığı yörelerin başında Larnaka kazasına bağlı yerleşim birimleri gelmektedir. Yalnız şunu belirtmekte yarar vardır. Bu bayram sadece bir iki köyde değil, genişçe bir alanda yer alan şu yerleşim bölgelerinde kutlanmaktaydı. Kutlanmaktaydı diyorum çünkü bu yörelerin Türk halkı 1974 Kıbrıs olayları nedeniyle evlerini, köylerini terk ederek göç etmek durumunda kalmıştır. 1974 öncesi güneyde bu bayramın kutlandığı ve bir küme oluşturan Türk yerleşim birimlerinin adları şöyledir:

“Alanıçi, Aleminyo, Beşevler (Pendakomo), Boğaziçi (Aytotoro), Civisil, Geçitkale, (Köfünye), Kalavason, Lefkara, Ötüken (Mennoya), Pile (Güneyde kalan yegâne karma köy), Softalar, Taşkent (Dohni), Tatlısu (Mari), Terazi (Vasiliko)”

1974 Barış Harekâtına kadarki dönemde bu yerleşim birimlerinin halkı tarafından Güney Kıbrıs'ta kutlanan Mart Dokuzu şenliklerinde kırlarda ve de genellikle su başlarında toplanılır, yeme - içme ve çeşitli eğlencelerle baharın bu ilk günü büyük bir coşku içinde topluca kutlanırdı. Bu toplantıların, kutlamaların daha eski zamanlarda Aleminyolu Derviş Ali Beyin geniş bir alanı içine alan çiftliğinde yer aldığı söylenir. Burada belirtmemiz gereken önemli bir husus da bahar bayramının veya diğer bir deyişle yeni yılın tarihidir.

Selçuklu Sultanı Melikşah'ın yaptırdığı Türk takvimine göre yeni yıl Martın Dokuzuna rastladığından olsa gerek. Kıbrıs'ta bu bayram yeni takvime göre de Martın Dokuzunda kutlanmaktadır. Ancak ülkemizde kadın-erkek daha çok memur olarak çalıştığından son zamanlarda bu kutlama –eğer pazar yakınsa– Martın Dokuzunu takip eden ilk pazar gününe alınmaktadır.

1974 öncesi daha ziyade Güneyde yer alan bu etkinliklerin Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyetinde –genellikle o bölge halklarınca– başta "Mersinlik Boğazı" adıyla anılan yer olmak üzere çeşitli yerlerde sürdürüldüğü görülür. Mersinlik Boğazı, Yeni Geçitkale (Lefkonuk)'den Tatlısu (Akatu)'ya giden yol üzerinde, çevresi çam ağaçlarıyla kaplı, doğanın cömert davrandığı bir yer. Özellikle 1995 yılının "Mart Dokuzu", diğer adıyla "Nevruz Bayramının" yine bu yerde, çok kalabalık bir halkın katılımıyla gerçekleştiği görülmektedir (gözlemlenmektedir.)

Nevruz şenliklerine katılan kırsal yöre insanımızın bugünde koyunlarını kırptıkları da görülen olaylar arasındaydı.

Nevruz şölenleri esnasında yardımlaşarak bu işlerini de halletmiş olurlardı. Kıbrıs'ta davarların yünlerinin Mart ayında kırıldığı görülürdü.

Bununla ilgili derlediğimiz çok güzel bir tekerlememiz vardır:¹

Mart dokuzu
Mart dokuzu
Mart geldi mi
Al topuzu
Yılan çıkar
Çiyan çıkar
Martcıklar
Tarlada bakar.
Çoban davarını
Kırpar
Yünü insanlara
Satar
İnsanlar da
Bu yünlerden
Güzel güzel
Döşek yapar.

Yukarıda adları verilen yerleşim bölgeleri halklarına ilâveten her yıl Lefkoşa'dan, Girne'den, Güzelyurt'tan, hatta Karpaz yarımadasının kimi yörelerinden örneğin Çayırova'dan (Eski Lefkara halkı) Bladan'dan, Vuda'dan ve eski adı Limya, yeni adıyla Tuzla'dan, Değirmenlik ten, Düzova'dan (Eski adıyla Eksomedeş) pek çok Türk bu kutlamalara katılarak, Mart Dokuzu'nu tam bir bayram havası içinde kutlarlar.

Eskiden ulaşım zorluğu nedeniyle uzak yörelerden katılım oldukça güçtü. İnsanların şenlik yerine ya yürüyerek, ya da at, öküz arabalarıyla varmaları gerekirdi. Bu nedenle şenlik alanının herkese uygun bir bölgede olmasına özen gösterilirdi. Günümüzde taşıt araçlarının bol ve yaygın olması buna çözüm getirdiğinden "Mersinlik Boğazi"na oldukça uzak yörelerden de katılanlar olmaktadır.

Bu şenliklerde yenen yemeklere gelince: Şölende Kıbrıs Türk Mutfağının leziz yemeklerinin önemli bir bölümüne rastlamak mümkün, özellikle değnek kebabı, şiş kebabı, ünlü şeftali kebabı, ciğer kebabı, tavuk kebabı bu şölenin baş yemekleri

¹ Ahmet Karaoğlular, 1920 Meluşa (Kırıkkale) doğumlu. 2007 Meluşa'da vefat etti. Derleme 10 Temmuz 1997 yılında gerçekleşti.

arasında yer alır. Çoğu kez yer ocaklarında, yöreden derlenen odunlarla pişirilen bu kebabların kimi ailelerce beraberlerinde götürdükleri mangallarda hazırlandığı da görülür. Kebabların yanında Kıbrıs ağzıyla "Yalancı Dolma" yani pazı veya asma yaprağına sarılı zeytinyağlı dolma, hellim (Kıbrıs peyniri) ve kıyma börekleri, zeytinli, hellimli biddalar (kekler), "Şammali" adı verilen şam tatlıları; söğüş olarak veya salata halinde yenebilen muhtelif sebzeler, bunların yanında meşrubat, alkollü içkiler yani Kıbrıs konyağı ve mevsim meyveleri zikredilebilir.

Nevruz veya Mart Dokuzu bayramının böylesi toplantılar ve şenliklerle kutlanmasının çeşitli yararlar sağladığı unutulmamalıdır. Kışın dondurucu soğuk ve kasvetli günlerinin ardından doğa artık canlanacaktır işte bu bağlamda cemreler artık doğaya düşmeye başlar.

2. Kıbrıs'ta Cemre Olayı

Tüm Türk halklarında olduğu gibi Kıbrıs Türk Halkında da eskiden beri "Cemre" inancı görülmektedir. Halkbilimi araştırmacısı Oğuz Yorgancıoğlu, Kıbrıslı Türklere üç cemre inancının varlığından söz eder, araştırmacı Ali Nesim, Kıbrıslı Türklere cemre inancı hakkında da şu bilgileri bizlere aktarıyor: "Cemre; "İçerisinde kutsallığı da barındıran bir doğa gücü" olarak algılanır. Birinci cemre havaya düşer. Bunun zamanı, bazen Şubat'ın üçüncü, bazen de dördüncü haftasına rastlar. Cemrenin havaya düşmesiyle birlikte havalar, "kış havası" olmaktan çıkar, yarım gün yağarsa, günün yarısı güneşli geçer. Birinci cemrenin düşmesinden sonra ikinci cemre suya düşer. Bu genellikle, eğer kış sert geçmiyorsa şubatın son haftasına denk düşer. Ağaçların gövdesine su yürür. Ağaçlar, canlılar uyanır, bademler, erikler çiçeklenir. Derelerdeki sular artar, pınarlar açılır.

Su, insanlarımız için son derece kutsaldır. Su için de çok doğru ve yerinde inançlar vardır.

İnsan bir damlacık sudan oluşur.
Akan suya karşı durulmaz.
Akan su pislik tutmaz.
Su içen yılan bile dokunulmaz.
Su küçüğün söz büyüğün.

Türklere "su kültü" çok önemli olsa gerek. Nevruz bayramlarında köylerdeki su kaynakları temizlenir. Suyu kirletmek günah sayılır.

Üçüncü cemre toprağa düşer. Ekinler uyanır ve boy atmaya başlarlar. Kırırlar çiçeklerle dolar, Martçıklar çıkar. Martcık, köylü sözlüğünde, havaların ısınmasıyla birlikte tülumbeler üzerinde görülen yüzlerce kurtçuk- tırtıldır. Önce bir milimetre

boyundaki bu kurtçuklar süratle büyür, çevreye yayılarak, siyak tüylü hale gelirler, sonra kaybolurlar klizarit haline gelirler ve Martın sonunda rengârenk kelebekler olarak doğayı doldururlar. Dolayısıyla köylerde Martçıkların görülmesi soğukların bittiği anlamındadır.

Arkasından dördüncü cemrenin ateşe düşmesiyle birlikte güneş her şeye hâkim olur. Böylece tüm evren yeniden doğmuş, canlanmış, yaratılmış ve “evren tümüyle tamamlanmış” olur.

Kıbrıs'ta cemrelerin düşmesi çiftçilerin nişanıdır, ne yapmaları gerektiğini ona göre kararlaştırırlar. Martın başında kuyularını temizlerler, sebze fidelerini tavlalara oturturlar, sebze ekecekleri tarlaları elden geçirip gübrelerler, kadınlar evlerini temizler, yazlık elbiselerini çıkarırlar. Martın son haftasında “koyunlar kırpılır”, sebze fidanları şaşırılır, yani ekilerek bol bol sulanır.

Demek ki, Cemreler, Mart ayı, doğanın ve tüm varlıkların yeniden doğup canlandığı bir aydır. Bunun evreleri, cemrelerin düşmesi olarak adlandırılır.

Cemrelerin düşmesi, mevsimler ve doğanın uyanmasıyla ilgili olduğu için doğu ve Orta Asya'da daha geç, batı da (örneğin) Kıbrıs ve Gagauzlarda daha erkendir. Nevruz kutlamaları da değişik adlarla da olsa, eskiden tüm Türklükte ortak bir bayram olarak kutlandığı halde bizde baharın erken gelmesi dolayısıyla, mevsim olarak daha erkendir.

3. Nevruz Törenleriyle İlgili Uygulamalar

Nevruz'un sosyal, ulusal yararları da çoktur. Bizim yaptığımız araştırmalar sonunda, bu bayramın, Ergenekon'dan çıkış günü olduğunun bilincinde olan bir kısım yurttaşların bulunması ilgi çekicidir, özellikle Kıbrıs gibi çok uluslu bir ülkede eskiden beri kutlanan bu bayramın Türk kimliğinin korunmasındaki rolü büyüktür inancındayız.

Böylesi toplu kutlamaların bir diğer yararı da soydaşların yılda bir kez de olsa bir araya gelerek görüşmesi, tanışması, kaynaşması olayıdır. Ulaşım, haberleşme ve benzeri güçlükler çekilen o eski günlerde özellikle yeni nesillerin bir araya gelerek dostluk kurmaları, hatta tanışıp yuva kurmaları açısından da son derece yararlı bir birlikteliktir. Kimi velilerin, çocuklarına, dostluk kurup mektup arkadaşları edinmelerini salık verdiklerini saptamış bulunmaktayız. Kısacası bu kutlamalar ulusal birlik, bütünlük açısından olduğu kadar sosyal yaşam açısından da sonsuz yarar sağlamaktaydı.

Kırlarda yer alan bu şenliklerde yeme-içme, tanıma-tanışma yanında gençlerimizin top oynadığı, ip çektiği hatta güreş tuttuğu görülmektedir. Kutlamalarda bir yandan davullar döğer, zurnalar öterken, beri yanda da çeşitli

müzikler eşliğinde gençlerin oyuna kalkmaları dikkat çekiciydi. Günümüzde televizyon ve gazetelerde yeni yeni yer alan Nevruz şenliklerinin kırsal yörelerde böylesine coşku içinde sürdürülmesi yanında; büyük yerleşim merkezlerinde, örneğin Lefkoşa'da, hanımlarımızca, evlerde düzenlenen çeşitli etkinliklerle kutlandığı saptanmıştır.

Toplumumuzda seçkin bir yeri olan emekli öğretmenlerimizden rahmetlik Sayın Hatice Tahsin Hanımefendi'nin 13 Nisan 1958 tarihinde vefat eden Zehra Hüseyin Vechi Hanım adındaki ninesinden elde ettiği bilgilere bakılacak olursa Nevruz Bayramının eskiden evlerde çok canlı bir biçimde kutlandığı gerçeği ile karşı karşıya kalırız. Bilginin elde edildiği tarih 1923 yıllarına ait olduğuna göre de bu kutlamaların çok eski bir geçmişi olduğunu ortaya koyar. Yeme-içme ve diğer eğlenceler yanında hanımların mani yarışmaları da bu eğlencelerin önemli bir bölümünü oluştururdu.

Fincan oyunları ve manileri şöyledir; Masaya veya düz bir yere on bir adet fincan konup ters çevrilir. Bir tanesinin altına bir yüzük konur. Hanımlar bu tersine çevrilmiş fincanlardan birer tanesini açıp bakarlar, altında yüzük bulunan fincanı açan hanım mani okur, sonra fincanlar yine kapatılırdı. Böylece sıra ile hanımlar maniler okuyup hoşça vakit geçirirlerdi. O dönemlerde okunduğu tarafımızdan saptanan bir mani şöyledir.

Fincanlarım on bir dane
Yüzük arar yane yane
Gag garşımdan ey cingâne
Ufu yalelli ya canım
Canım canım çıksın canıı.

Bu oyunlarda okunan diğer bazı manilerden örnekler:

Manici başı mısııı
Cevahir daşı mısııı
Saña bir mendil versem
Goynunda daşır mısııı.

Maninin usdasıyım
Güzeller hasdasıyım
Yarım saçlarını darar
Ben gümüşden taşıyım.

Lefge'nin hurmasına
Gül doldurdum tasına
Ben o gızı alacam
Söz verdim bubasına.

Kıbrıs'ımın daşına
Bayılırim aşına
Dünyaları dolaşdım
Raslamadım eşine.

Kırsal kesimde açık havada, kentlerde hanımlarca evlerde toplanılarak kutlanan bu önemli bahar bayramının bir başka ilginç yanı da konunun bilincinde olan bazı ailelerin o gün veya o gece dünyaya gelen kız çocuklarına Nevruz adını vermeleri olayıdır. Saptadığımız en eski Nevruz adını taşıyan hanım Halkbilimci Mahmut İslâmoğlu'nun validesidir. 1906 doğumlu bu hanımı babası Binatlılı Ali Bey, Nevruz günü doğdu için bu adı vermiştir. Bugün bu hanımın torunlarından birisi de bu adı taşımaktadır. Ayrıca Piskobu (Yalova) köyünde bir hanımın adının da Nevruz olduğu bilinir. Nevruz adıyla isimlendirilen Lefkeli birkaç hanımdan birisi de emekli Türk Maarif Koleji Müdürü rahmetli Sayın Şinasi Tekman Bey'in hanımıdır. Bu hanıma babası Yusuf Ziya Bey de bu adı, Nevruz Bayramında dünyaya geldiği için vermiştir. Bunlar dışında gerek Lefkoşa'da, gerekse Limasol'da bu adla anılan diğer bir kısım hanımların varlığı görülür.

Kıbrıs Türk Halkı arasında çok eski yıllardan beri gerek "Mart Dokuzu" gerekse "Nevruz" adıyla bilinen ve türlü etkinliklerle kutlanan bir bayramdır.

Sonuç

Nevruz geleneği ve bu geleneği oluşturan folklorik öğeler, halkbilimi çalışmalarında oldukça önemli bir yer tutar. Bayramların kutlanma biçimleri, sergilenen seyirlik oyunlar, halkın kişisel beceri ve yeteneklerinin gösterildiği; güreş, ata binme, cirit, kement ve kılıç oyunları ile koç ve boğa dövüştürme, boyalı yumurta tokuşturma, halk şairlerinin atışma ve yarışmaları, genç kız ve oğlanların mâni atışmaları vb. Nevruz geleneğinin önemli halk kültür öğelerindedir. Halk arasında yaşamakta olan Nevruz bilmeceleleri ve Nevruz mevsimi ile ilgili atasözleri ve deyimler, halkın Nevruz konusundaki düşünce ve inanışlarını ortaya koymaktadır.

Kısacası diyebiliriz ki; Nevruz kutlamaları, diğer Türk halklarında olduğu gibi Kıbrıs Türk halkında da kökleri geçmişe dayanan bir bayram olarak kutlanmaktadır. Nevruz ve Mart Dokuzu kutlamaları yoluyla, insanlarımız hem doğaya olan bağlılıklarını, hem doğanın gücüne karşı olan hayranlık, inanç ve sevgilerini ortaya koymakta ve "toplumsallaşma bilinçlerini" pekiştirmektedirler.

KAYNAKLAR

Bilge Dergisi, Nevruz Yenigün Özel Sayısı, Atatürk Kültür, Dil Ve Tarih Kurumu, 1995.

İslâmoğlu, Mahmut. Kıbrıs Türklerinde-Eskiden Günümüze – Nevruz veya Mart Dokuzu Etkinleri. 1995, Lefkoşa.

Yorgancıoğlu, Oğuz. Kıbrıs Türk Folkloru.1980, Mağusa.

Kaynak Kişiler

İslamoğlu, Mahmut. 1934, Limasol doğumlu. Halkbilimci.

Nesim, Ali. 1940, Templos (Zeytinlik) doğumlu. Sosyolog.